

NPM-enheten

Inspektion av Kriminalvården, häktet Helsingborg den 19–20 september 2012

Inledning

På uppdrag av chefsjustitieombudsmannen Elisabet Fura genomförde biträdande enhetschefen Gunilla Bergerén, tillsammans med Sven-Åke Jansson, Elisabeth Sjöblom och Lars Olsson, den 19-20 september 2012 en oanmäld inspektion av Kriminalvården, häktet Helsingborg.

Inspektionen är en del av JO:s uppdrag att fullgöra de uppgifter som ankommer på ett nationellt besöksorgan (national preventive mechanism, NPM) enligt det fakultativa (frivilliga) protokollet den 18 december 2002 till Förenta nationernas konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Inspektionens genomförande

Inspektionen inleddes med att JO:s medarbetare togs emot av platsansvariga kriminalvårdsinspektören Ing-Britt Gustavsson och vik. säkerhetsansvarige kriminalvårdsinspektören Henrik Olsson. Därefter förevisades häktets lokaler och samtal fördes med intagna och personal. Ytterligare samtal hölls den 20 september.

Inspektionen avslutades med en sammanfattande genomgång med kriminalvårdschefen Peter Ekheim, kriminalvårdsinspektören Anders Johansson och tidigare nämnda Ing-Britt Gustavsson och Henrik Olsson.

lakttagelser m.m. under inspektionen

Organisation m.m.

Häktet Helsingborg öppnade i oktober 2011. Häktet har 120 platser fördelade på tre våningsplan och tar emot häktade såväl med som utan restriktioner. Det finns en särskild kvinnoavdelning i häktet. Vid tidpunkten för besöket fanns 115 intagna i häktet.

Ett av våningsplanen i häktet inrymmer häktesadministration, bevakningscentral, sjukvård, besöksavdelning, inskrivning och transport- och observationsceller. De övriga två våningsplanen utgörs av två gemensamhetsavdelningar med vardera 20

platser, en restriktionsavdelning med 20 platser samt en kvinnoavdelning med 20 platser. Ungefär hälften av platserna på kvinnoavdelningen är gemensamhetsplatser. I häktet finns också en konvertibel avdelning för intagna som av olika anledningar inte kan vistas på andra avdelningar. Här placeras häktet bl.a. förvarstagna utlänningar, personer misstänkta för sexualbrott samt de som av ordningsskäl inte kan vistas på vanlig avdelning. Flertalet av de intagna på den senast nämnda avdelningen har restriktioner.

Vid besöket informerade häktet om att en särskild avdelning med sju platser för placering av förvarstagna inrättats hos Kriminalvården, anstalten Skogome. En förvarstagen person hade nyligen överförts dit från häktet Helsingborg. En förvarstagen var placerad i häktet vid tidpunkten för besöket. Personal anförde att samarbetet med Migrationsverkets förvarsenhet i Åstorp fungerar bra.

Bemötande och bemanning

Sammanlagt arbetar drygt 110 personer vid häktet. Merparten är kriminalvårdare, knappt hälften av dessa är kvinnor. Vid häktet tjänstgör bl.a. fyra kriminalvårdsinspektörer, sex vakthavande befäl, fyra sjuksköterskor och två uppsökare.

Det förekommer inte ensamarbete i häktet och man är alltid två kriminalvårdare när dörren till intagnas bostadsrum öppnas. Personalen informeras genom mejl om en intagen bedöms som farlig vilket även noteras på respektive avdelningars anslagstavor. Häktet bemannas nattetid av tre vårdare och ett vakthavande befäl. Alla intagna tilldelas en kontaktman.

Vid samtal med intagna framkom att flera inte kände till att de hade en kontaktman eller hade fått träffa denne. Vid samtal med personal framkom att de upplevde att det är svårt att hinna med kontaktmannaskapet.

Det är ovanligt med våldsanvändning i häktet. Flera vårdare har utbildning i användandet av OC-spray. Merparten av vårdarna har utbildning i användandet av expanderbar batong.

Det framkom inga uppgifter om att intagna på häktet utsatts för våld eller övergrepp.

Vid besöket iakttog JO:s medarbetare s.k. skyddsvisitationer av kvinnliga intagna som genomfördes av manlig personal i samband med att de återkom från promenadgården. Flera av de intagna kvinnorna framförde att skyddsvisitationer ofta genomförs av manliga kriminalvårdare, vilket de uppfattade som kränkande. Det förekom även uppgifter om att kvinnor av denna anledning undvek att vistas utomhus. Vidare uppgav kvinnliga intagna att de ofta inte hann skyla sig innan dörren till bostadsrummet öppnades och att manlig personal tittade på kvinnorna genom luckan i dörren, vilket också upplevts som kränkande. Det framfördes även synpunkter från personals sida om att arbetsmiljön är besvärlig med hänvisning till språkförbistringar och att det förekommer självskadande handlingar bland intagna.

Kost

Maten lagas i häktets kök som också levererar mat till kriminalvårdsanstalten Helsingborg. Maten serveras även i personalmatsalen till självkostnadspris. Efter tillagning kyls maten ned och värms upp på häktesavdelningarna.

Frukosten serveras kl. 08.00-08.30, lunch från kl. 11.15 och middag från kl. 16.00. I samband med middagen får de intagna en box med smörgåsar. Vid samtal med intagna framfördes klagomål om att alternativ mat vid lunch och middagsmålen saknades (t.ex. smörgås och fil) samt brist på frukt och grönsaker.

Bostadsrum och gemensamma utrymmen

I häktet finns tre handikappanpassade bostadsrum utrustade med bl.a. dusch och toalett. Övriga bostadsrum har egen toalett. Dusch finns i korridorerna. I samtliga bostadsrum kan den intagne själv justera persiennerna. I nära anslutning till inskrivningen finns tre väntceller på drygt fyra kvadratmeter utrustade med bänk och i avsaknad av fönster. Frihetsberövade personer placeras i väntcell endast kortare stunder i avvaktan på inskrivning. Det finns också sex transportceller där frihetsberövade placeras i avvaktan på transport eller under transportuppehåll. Cellerna är utrustade med väggfast säng, bord, bänk, fönster och toalett. Vid behov kan en TV ställas in i cellen.

En intagen framförde att han efter inskrivningen och på grund av platsbrist placerades i en transportcell under något dygn trots att han inte hade några restriktioner. I cellen fanns ingen klocka eller papperskorg vilket han påtalade för personalen utan att något hände, däremot fanns TV. Han uppfattade det som bestraffning att klocka saknades. Vidare påtalade intagna att placeringen av läslampan i cellen var olycklig eftersom det är svårt att sitta upp i sängen och se på tv. Häktesledningen uppgav att man själva påtalat detta inför kommande byggnadsprojekt inom Kriminalvården.

Häktet har två särskilda observationsceller varav den ena är utrustad med en spännbältesbädd och campingtoalett. I den andra cellen finns en galonmadrass på golvet. Mellan cellerna finns ett anslutande rum där vårdare kan bevaka de intagna genom ett fönster. Dusch finns i korridoren. Observationscellerna används enligt häktet ungefär en gång i månaden.

Inskrivning och information till intagna

I denna del antecknas inledningsvis följande. Enligt 2 § häktesförordningen (2010:2011) ska varje intagen i anslutning till att han eller hon tas in i en förvaringslokal informeras om verkställighetens innebörd på ett språk som han eller hon förstår. Sådan information ska också lämnas vid andra tillfällen så snart det finns anledning till det.

Vid inskrivning tar två kriminalvårdare emot den intagne i ett särskilt utrymme rum där den intagne får byta om till häktets kläder. Privata kläder och effekter låses in i

skåp. En suicidscreening utförs och vidare ges översiktlig muntlig information om de viktigaste rutinerna. Senast dagen efter inskrivningen ges en utförligare information om rättigheter och regler i samband med ankomstsamtalet. Ingen skriftlig information lämnas. Information om bl.a. ordningsregler och aktiviteter ges även genom en särskild tv-informationskanal som intagne kan se på i det egna bostadsrummet. Informationen ges på svenska, engelska, arabiska och polska.

Vid samtal med en kvinnlig intagen framkom att manlig personal tittat på henne när hon, i samband med inskrivningen, bytt om till häkteskläder. Under samtalen med flera intagna framkom att de inte kände till gällande ordningsregler och rutiner. En intagen berättade att först efter en och en halv månad fann hon, i samband med städuppdrag, en broschyr och på så sätt fick hon information om rutiner och regler. En annan intagen berättade att han inte hade fått någon information om vare sig ordningsregler eller rättigheter. Han hade inte heller förstått att information ges via TV. En intagen framförde att han inte fått träffa sjuksköterska eller fått ringa anhöriga.

Möjlighet till daglig utomhusvistelse

Häktet har 18 promenadgårdar på cirka 11 kvadratmeter för intagna med restriktioner. Det finns även två större rastgårdar om cirka 200 kvadratmeter för intagna som får vistas i gemenskap. På samtliga promenadgårdar täcks taket av plåtgaller och det finns i ett skydd för nederbörd. På gemensamhetsrastgården får högst tio intagna vistas samtidigt. Promenadgårdarna gav ett luftigt intryck med bra ljusinsläpp via fönster och nättak. Flera intagna uppgav att de uppfattade restriktionsrastgårdarna som sterila.

Sysselsättning och vistelse i gemenskap

Intagna erbjuds sysselsättning som bakning, korttillverkning och enklare sömnadsarbeten m.m. och det finns särskild personal avsatt för aktiviteter. Några intagna är sysselsatta med tvätt- och städuppdrag. Böcker och tidningar tillhandahålls och häktets besöks även av en bibliotekarie.

Personal uppgav att intagna vill ha mera att göra och att sysselsättningsgraden varierar. Det finns svårigheter med att få in större jobb som paketering m.m. Kvinnorna på gemensamhetsavdelningen uppgav att det var sysselsättningsbrist och att det var ett fåtal, vanligen en eller två, som hade någon form av sysselsättning.

Det finns en gemensam idrottshall och gym på avdelningarna med konditions- och styrketräningsmaskiner. Intagna erbjuds möjlighet att utöva yoga. På den interna tv-kanalen visas olika yogaövningar, instruktionsbok och yogamatta finns att låna. En av vårdarna är yogainstruktör och leder yogapass. För närvarande är det problem med att avsätta tid för yogapass i grupp.

Flera intagna uppgav att de under det senaste halvåret deltagit i yogapass i grupp vid enstaka tillfällen. I övrigt är de hänvisade till att utöva yoga i bostadsrummen. Även idrottshallen används sporadiskt. Personalen hänvisade till att det ofta inte

finns tid för aktiviteter eftersom personal är upptagen med fasta sysslor. Vid tidpunkten för besöket genomförde Kriminalvården en mätning avseende vistelsetid utanför bostadsrum. Enligt häktesledningen uppfyller man inte Kriminalvårdens mål att en intagen med restriktioner ska ha minst två timmars vistelse utanför bostadsrummet (se Kriminalvårdens verksamhetsplan 2012, dnr 51-2011-6966, s.37). För de intagna som är i gemensamhet uppnår häktet de mål som är uppställda.

Samsittning

I denna del antecknas inledningsvis följande. I häkteslagen 2 kap. 5 § (2010:611) återfinns huvudregeln att en intagen ska ges möjlighet att vistas tillsammans med andra intagna under dagtid. I Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd för häkte (KVS 2011:2), återfinns ett allmänt råd till bestämmelsen. Det lyder:

Så kallad samsittning, dvs. att en intagen under viss tid på dagtid vistas tillsammans med någon annan eller andra intagna i ett bostadsrum, utgör inte gemensamhet om samsittning endast kan erbjudas med en annan intagen. Om gemensamhet inte är möjlig bör övervägas om samsittning kan erbjudas för att undvika att en intagen måste vistas helt ensam.

Samsittning mellan en man och en kvinna bör endast vara aktuell om de är närstående.

Som framgår ovan är samsittning en isoleringsbrytande åtgärd som kan vara aktuell för såväl intagna med restriktioner som intagna utan restriktioner. Enligt häktet skickas en förfrågan till åklagare med namngivna förslag till samsittning. Det är emellertid sällan som åklagare medger undantag, enligt häktet kan det bero på att åklagarna är ovana vid denna typ av förfrågningar.

Vid tidpunkten för besöket var en kvinnlig intagen med en månads gammal baby placerad i ett av de handikappanpassade bostadsrummen. Kvinnan, som inte hade restriktioner, tilläts inte vistas i gemensamhet på grund av barnet. Även barnets far var intagen i häktet. Familjen fick träffas tre gånger i veckan.

Kontakt med omvärlden

Besöksavdelningen har 15 rum varav ett är ett familjerum utrustat med bl.a. leksaker och egen toalett. För intagna som vill träffa en präst, diakon etc. för enskilda samtal finns ett särskilt NAV-rum (Nämnden för Andlig Vård). Avdelningarna har olika besöksdagar och besök kan tas emot måndag-söndag. Besök av anhöriga ska vara avslutade senast kl. 17.30 och besök av försvarare senast kl. 20.00. Besökare som inte är bosatta i Sverige ska kunna uppvisa ett straffrihetsintyg utfärdat av behörig myndighet i hemlandet.

Intagna kan ringa från häktets INTIK- telefon (kriminalvårdens system för intagnas telefoni). Den som blir uppringd ska ha lämnat ett skriftligt medgivande och vara godkänd av Kriminalvården. Flera intagna var missnöjda med att de inte kunde ringa till anhöriga som har ett IP- eller mobiltelefonabonnemang och att det dröjde innan telefontillstånd medgavs. Vidare framkom vid samtal med intagna att det

fanns svårigheter för anhöriga bosatta utomlands att få straffrihetsintyg vilket påverkade möjligheten till besök.

Hälso- och sjukvård

I häktet är tre sjuksköterskor anställda som arbetar dagtid på vardagar. I oktober 2012 införs helgbemanning vilket, enligt sjukvårdspersonalen, sannolikt innebär en bättre kontinuitet. Sjuksköterskorna har ankomstsamtal med alla häktade. Förvarstagna som kommer från t.ex. Migrationsverkets förvarsenhet i Åstorp får inget ankomstsamtal per automatik. Läkare finns nåbar på telefon för ordinationer etc. Häktet har en psykiater som kommer en gång i veckan och en allmänläkare som kommer två gånger i veckan. Om behov av läkare uppstår kvälls- och nattetid kan häktespersonal ringa in medicinsk hjälp från ett bolag (Falckjour). De har regelmässigt ett antal timmar för inställelse. Sjuksköterskorna utbildar all ny personal i läkemedelshantering, sjukvård, droginformation och missbruksproblem. De intagna får lämna en systerlapp med anhållan om besök. Varje gemensamhetsavdelning har brevlådor där de intagna kan lämna sina brev till sjukvården.

Tvångsåtgärder

I denna del antecknas inledningsvis följande. Enligt 4 kap. 10 § häkteslagen får en intagen beläggas med fängsel (1) vid förflyttning inom förvaringslokalen, transport eller vistelse utanför lokalen om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, eller (2) om han eller hon uppträder våldsamt och det är absolut nödvändigt med hänsyn till den intagnes egen eller någon annans säkerhet till liv eller hälsa. I det senare fallet ska en läkare så snart som möjligt undersöka den intagne som belagts med fängsel (2).

I handbok och ledningssystem för Hälso- och sjukvården inom Kriminalvården 2012:9 anges att

”Med fängsel menas normalt ett tekniskt hjälpmedel som binder samman händer och fötter. Följande fängsel kan användas; hand-, fot- och midjefängsel, transportrem, plast- eller textilfängsel samt spännbälte. En intagen kan beläggas med fängsel om han eller hon uppträder våldsamt och det är absolut nödvändigt med hänsyn till den intagnes egen eller någon annans säkerhet till liv eller hälsa. En läkare ska så snart som möjligt undersöka en intagen som belagts med fängsel av denna anledning.

Beslut om dessa åtgärder tas av respektive Kriminalvårdsinspektör eller annan utsedd ansvarig. – – –

Bältesläggning av medicinska skäl kan följaktligen inte göras inom Kriminalvården”.

Vid besöket framkom att det rådde oklarheter kring rutiner för läkarundersökning i samband med bältesläggning. Frågeställningar uppkom rörande en intagen, som blivit bälteslagd vid ett flertal tillfällen, och som vid besöket alltjämt vistades i

häktet Helsingborg. Vid ett tillfälle var den intagne bälteslagd från kl. 14.50 till kl. 20.00. Av en daganteckning i det klientadministrativa systemet (KLAS) framgick att häktet hade kontaktat läkare. Varken i patientjournal eller KLAS framgick emellertid att läkare infunnit sig på häktet för att undersöka den intagne. Vid två andra tillfällen hade läkaren uppgivit att han inte hade tid att komma till häktet.

Avslutande genomgång

JO:s medarbetare redogjorde för iakttagelserna vid inspektionen. Kriminalvården anförde bl.a. följande.

Kriminalvårdens broschyr om regler och rättigheter för häktade har tidigare delats ut till intagna. Efter införandet av den särskilda informationskanalen har utdelningen av skriftligt material minskat och personalen hänvisar till informationskanalen. Broschyren, som är översatt till flera språk, kommer nu att delas ut vid inskrivningen. Information om t.ex. promenadtider, inlåsning och upplåsning finns uppsatt på anslagstavlan på kvinnoavdelningen. Inga uppgifter har tidigare framkommit om kränkande bemötande på kvinnoavdelningen och häktesledningen har uppfattat stämningen som god. Specialutbildning krävs för tjänstgöring på avdelningen. Vad avser maten följer häktet Kriminalvårdens handbok, utgiven 2011, avseende näringsrik kost. Inga alternativ finns till den mat som serveras. Frukt delas ut i samband med middagen och personalen är lyhörd för eventuella klagomål.

Besök av målsägande eller andra som kriminalvården bedömer vara indirekta brottsoffer avslås regelmässigt. Telefontillstånd avseende mobiltelefonsamtal medges i större utsträckning än tidigare och förvarstagna tillåts i regel att ringa obegränsat. På fråga från JO:s personal om regler och rutiner vid bältesläggning anförde häktesledning att läkare alltid tillkallas, vilket noteras i daganteckningarna. Diskussion uppstod om bältesläggning av en intagen där det av daganteckningarna inte framgick att läkare undersökt den intagne på plats.

Jag har tagit del av protokollet. Jag finner skäl att utreda frågan om bältesläggning i det här aktuella fallet inom ramen för ett särskilt upplagt initiativärende.

När det gäller uppgifterna i protokollet om skyddsvisitation och det sätt på vilken den utförs vill jag uttala följande.

Av 4 kap. 4 § häkteslagen framgår att en intagen även i andra fall än som avses i 2 och 3 §§ får kroppsvisiteras för eftersökande av vapen och andra farliga föremål, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl. I 4 kap. 7 § första stycket anges att kroppsvisitation eller kroppsbesiktning inte får utföras eller bevitnas av någon av motsatt kön som inte är läkare eller legitimerad sjuksköterska, detta gäller dock inte (1) en kroppsvisitation som avses i 4 §, (2) en kroppsvisitation som enbart innebär att föremål som en person bär med sig undersöks, (3) en kroppsvisitation med metalldetektor eller liknande teknisk anordning, eller (4) en kroppsbesiktning

som enbart innebär att andra prov än urinprov tas enligt 5 eller 6 §. I 7 § andra stycket anges att om det är nödvändigt får en kroppsvisitation eller en kroppsbesiktning av en man utföras eller bevitnas av en kvinna även i andra fall än som avses i första stycket.

Enligt 1 kap. 4 § häkteslagen ska varje intagen bemötas med respekt för sitt människovärde och med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med ett frihetsberövande. Bestämmelsen ger uttryck för de grundläggande värden som ska genomsyra behandlingen.

I protokollet redogörs för hur s.k. skyddsvisitationer av kvinnliga intagna genomförs av manlig personal i samband med promenad. Visserligen ger lagstiftningen utrymme för detta, men utgångspunkten för skyddsvisitation av intagna måste enligt min mening vara att den ska genomföras av personal av samma kön. Jag noterar i sammanhanget att häktet uppgivit att knappt hälften av de anställda kriminalvårdarna i häktet är kvinnor. Den särskilda kvinnoavdelningen i häktet bör rimligtvis kunna ha en bemanning så att man säkerställer att det finns såväl kvinnliga som manliga vårdare i tjänst på avdelningen. Häktet Helsingborg bör sträva efter en rutin och lämplig bemanning för att skyddsvisitation ska kunna ske under värdiga former för alla intagna oavsett kön. Vad som i övrigt framkommit föranleder ingen särskild åtgärd eller något uttalande från min sida.

Elisabet Fura